

چالش‌های نظام آموزش عالی در موضوع قومیت و راهبردهای سیاست‌گذاری

اسماعیل بلالی^۱

سیده فاطمه محبی^۲

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۹/۱۸ تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۵/۲۵

چکیده

بررسی اسناد بالادستی نشان‌دهنده نبود سیاست‌های روشن درباره مسائل گروه‌های قومی در نظام آموزش عالی کشور است. بی‌توجهی به هویت‌های مختلف و تنوع قومیتی در محیط‌های دانشگاهی، همچنین عدم شناسایی و معرفی فرهنگ‌های اقوام مختلف، تبعات و چالش‌هایی را در آموزش عالی به دنبال دارد؛ از این رو در این نوشتار، چالش‌های نظام آموزش عالی در موضوع قومیت و راهبردهای سیاست‌گذاری قومی، در مطالعه‌ای کیفی با روش دلفی کشف شد. بدین منظور مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با پانزده عضو هیئت‌علمی و کارشناسان فرهنگی دانشگاه‌ها صورت گرفت. این افراد از اقوام مختلف، رشته‌ها و رتبه‌های متفاوت دانشگاهی و دارای آثار علمی-پژوهشی در بحث قومیت هستند. در این پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی به روش «تحلیل تماتیک» نشان می‌دهد چالش‌های آموزش عالی در بحث قومیت در سه حوزه سیاسی، آموزشی و فرهنگی مطرح است. مهم‌ترین چالش‌های حوزه سیاسی عبارت‌اند از: پارادوکسیکال نشان‌دادن تقویت هویت قومی در برابر هویت ملی، احتمال قومیت‌گرایی در دانشگاه‌ها، سلیقه‌مداری رؤسا و مدیران در موضوع قومیت‌ها، سیاسی‌شدن موضوع قومیت‌ها در دانشگاه‌ها و مواجهه غیرعلمی با موضوع قومیت در دانشگاه. در حوزه قومیت و آموزش، دانشگاه‌ها با چالش‌هایی نظیر رویارویی غیرعلمی با موضوع قومیت در دانشگاه، عدالت آموزشی، آموزش زبان مادری، ایجاد رشته ادبیات قومی و بومی‌گزینی دانشجویان و استادان مواجه هستند. چالش‌های حوزه قومیت و فرهنگ در آموزش عالی عبارت‌اند از: ضعف مدیریت فعالیت‌های فرهنگی قومیت‌ها، مسائل نشریات دانشجویی، جشنواره‌های هنری و فرهنگی، انجمن‌های ادبی و به‌کارگیری نمادهای قومی.

واژه‌های کلیدی: آموزش عالی، چندفرهنگی، دانشگاه، سیاست قومی، قومیت، هویت ملی.

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی‌سینای همدان (نویسنده مسئول)، balali_e@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، mohebi_sf@yahoo.com

مقدمه و طرح مسئله

دانشگاه با فعالیتی نزدیک به یک قرن، از مهم‌ترین نهادهای آموزشی در توسعه فرهنگی کشورها محسوب می‌شود و از دیدگاه‌های متعددی نقش فرهنگ‌سازی را برعهده دارد. این فرهنگ‌سازی به معنای دگرگونی فرهنگ موجود یا خلق فرهنگ جدید نیست، بلکه منظور از آن آشنایی با فرهنگ بومی کشور و شناخت عمیق آن، تمرکز بر ارزیابی، نقد و مواجهه علمی با سایر فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها، انتخاب و معرفی وجوه هماهنگ آن با ساختار فرهنگ ملی و بومی و افزایش غنای فرهنگی جامعه است. موضوع فرهنگ در نهاد آموزش عالی اهمیت زیادی دارد؛ زیرا دانشگاه به‌واسطه حضور دانشجویانی از نقاط مختلف کشور، محل تلاقی خرده‌فرهنگ‌هاست. البته این موضوع به‌رغم اهمیت آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. یکی از مسائل ملی آموزش عالی، نبود الگو و سیاست روشن در مباحث چندفرهنگی و اقوام است (حاجیان، ۱۳۸۳). درحالی‌که دانشگاه محیطی علمی-فرهنگی با تنوع سلیقه و گرایش‌های سیاسی و اجتماعی محسوب می‌شود و ضروری است تمام این مسائل براساس الگویی مناسب یا مبانی نظری متقن درمورد چندفرهنگی و قومیت مدیریت شود (رستمی، ۱۳۸۸: ۳). در اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران از جمله مصوبات شورای فرهنگ عمومی وابسته به شورای عالی انقلاب فرهنگی، بر احترام به اقوام و آیین‌های مختلف قومی و مذهبی، حمایت از جایگاه آن‌ها و معرفی جذابیت‌ها و آداب‌ورسوم اقوام مختلف کشور تأکید شده است (مصوبه ۴۶۵، مورخ ۸۶/۰۶/۰۶). راهبرد پانزدهم «سند دانشگاه اسلامی» مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، تنها به بحث پذیرش بومی دانشجویان از منظر کاهش آسیب‌های اجتماعی پرداخته و در آن از مواجهه با خرده‌فرهنگ‌های مختلف اقوام در دانشگاه‌ها غفلت شده است. البته شورای عالی انقلاب فرهنگی درمورد تدریس زبان و ادبیات اقوام مصوبه‌ای دارد. نظام و سیستم آموزش رسمی کشور در مقاطع تحصیلات تکمیلی و پیش از آن، سیاست مدونی درباره حقوق اقلیت‌های قومی و جوانب فرهنگی، سیاسی و اجتماعی این گروه در فضاهای آموزشی، تحصیلی و دانشگاهی ندارد. درحالی‌که همه‌ساله دانشجویانی با قومیت‌ها، فرهنگ و سنن مختلف در دانشگاه‌ها پذیرش می‌شوند و پس از ورود به دانشگاه، با اشتیاق فراوان منتظر تجربه‌ای بسیار متفاوت‌تر از دوره متوسطه هستند (عراقیه و همکاران، ۱۳۹۰).

بی‌توجهی به هویت‌های گوناگون، تنوع قومیتی در محیط‌های دانشگاهی و عدم شناسایی و معرفی فرهنگ‌های اقوام مختلف، بر زندگی اجتماعی دانشجویان تأثیر گذاشته است و این موضوع، ضرورت سیاست‌گذاری در آموزش عالی را در بحث قومیت تقویت می‌کند. بی‌تردید سیاست‌گذاری قومی در حوزه آموزش عالی، سبب کاهش چالش‌های هویتی در میان اقلیت‌های قومی و رسیدن به همگرایی و تفاهم خواهد شد. همچنین نخبگان علمی را در گروه‌های قومی ایران بسیج خواهد کرد؛ زیرا وجود گروه‌های چندفرهنگی از دانشجویان در محیط دانشگاه‌ها می‌تواند فرصت یا تهدیدی علیه نظام فرهنگی و آموزش کشور باشد. همین موضوع ضرورت سیاست‌گذاری آموزشی و فرهنگی در موضوع قومیت و آموزش عالی را دوچندان می‌کند. گاهی اوقات در محیط‌های دانشگاهی، به‌ویژه دانشگاه‌های استان‌های قومیتی، برخی مسائل قومی ایجاد می‌شود که ضمن اختلال اجتماعی در هویت‌های قومی دانشجویان، انسجام خرده‌فرهنگی‌های قومی و فرهنگ غالب را مخدوش می‌کند. در مواردی نیز چالش‌های قومی دانشگاه‌ها می‌تواند به سردرگمی فرهنگی دانشجویان و سوءاستفاده‌های سیاسی و امنیتی منجر شود. پرسش اساسی این مطالعه آن است که نظام آموزش عالی در موضوع قومیت و هویت قومی در دانشگاه‌ها با چه چالش‌هایی مواجه است؟ ابعاد، بایسته‌ها و الزامات سیاست‌گذاری قومی در نظام آموزش عالی چیست؟

باید توجه داشت که سیاست‌گذاری آموزشی و فرهنگی در عرصه قومیت و آموزش عالی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر زندگی افرادی با اقلیم‌های متفاوت، زبان‌ها و آداب‌ورسوم و... تأثیر می‌گذارد؛ از این‌رو نمی‌توان بدون شناخت این شرایط، برای سیاست‌گذاری آموزشی و فرهنگی اقدام کرد. دانشگاه‌ها باید بتوانند در رأس نیروهای نخبه کشور، سیاست‌گذاری‌هایی قابل‌اعتنا و راهبردی در زمینه مدیریت و هدایت فرهنگ‌های قومی- محلی، به‌ویژه برای بهره‌گیری در زمینه پیشبرد اهداف توسعه همه‌جانبه کشور پیشنهاد دهند. همچنین ضروری است برای بررسی و مطالعه بازخوردها و نتایج این سیاست‌ها اظهارنظر علمی کنند (فکوهی، ۱۳۸۹). با توجه به ضرورت و اهمیت موضوع قومیت‌ها و وجود خرده‌فرهنگ‌های قومی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، همچنین ضرورت بهره‌گیری مناسب از پتانسیل نهفته در این تنوع فرهنگی، اهداف مطالعه حاضر عبارت‌اند از:

- واکاوی چالش‌های نظام آموزش عالی پیرامون قومیت؛
- ابعاد، بایسته‌ها و الزامات سیاست‌گذاری قومی در نظام آموزش عالی.

پیشینه پژوهش

مطالعات داخلی

باید توجه داشت که پژوهش‌های داخلی زیادی در زمینه ارتباط قومیت و حوزه دانشگاهی در مفهوم پتانسیل‌های این امر برای ارتقای فرهنگی-آموزشی دانشگاه‌ها و آموزش عالی صورت نگرفته است. با مروری بر مطالعات داخلی در مبحث «آموزش، دانشگاه و قومیت» می‌توان آن‌ها را به صورت زیر دسته‌بندی کرد:

- پژوهش‌هایی با موضوع هویت قومی و ملی دانشجویان اقوام مختلف از نظر فکوهی (۱۳۸۶) هرچند تنوع زبان و قومیت عمدتاً به‌مثابه مشکل احتمالی انسجام مطرح می‌شود، می‌توان آن را ابزاری اساسی برای تقویت پیوندهای اجتماعی دانست. ربانی و همکاران (۱۳۸۷) و معیدفر و رضایی (۱۳۸۸) نشان دادند تقویت و توسعه مدنی جامعه ایران سبب می‌شود مطالبات قومی، صورتی مدنی پیدا کند. ربانی و همکاران (۱۳۸۸) به بررسی هویت قومی دانشجویان پرداختند. جلالی‌پور و نظرعباسی (۱۳۹۱) بیان کردند که حداقل در محدوده گرایش‌ها میان دانشجویان ترکمن استان گلستان، رابطه میان دو متغیر گرایش به رسمیت‌بخشیدن به هویت قومی و ناسیونالیسم قومی تأیید می‌شود. از نظر میرزائی و عباس‌زاده (۱۳۹۲) میان دو متغیر هویت ملی و هویت قومی، رابطه‌ای مثبت و هم‌افزا وجود دارد. مسعودنیا و مهربانی کوشکی (۱۳۹۲) بیان کردند رابطه معکوس و متضادی میان هویت ملی و قومی وجود ندارد.
- پژوهش‌هایی با موضوع فعالیت‌های فرهنگی دانشجویان از اقوام مختلف براساس مطالعات سراج‌زاده و ادهمی (۱۳۸۷)، حشمت‌زاده و گنج‌خانلو (۱۳۸۷) و مرشدی‌زاد و همکاران (۱۳۸۹) در نشریات دانشجویی بیشترین توجه به هویت قومی (بعد فرهنگی) و کمترین توجه به هویت ملی (بعد سیاسی) است.

• پژوهش‌هایی با موضوع آموزش و برنامه چندفرهنگی عراقیه و همکاران (۱۳۸۸) وظیفه آموزش عالی را فراهم کردن بسترهای مناسب در برنامه‌های درسی برای آشنایی با فرهنگ‌های مختلف بیان می‌کنند. از نظر صفایی موحد و باوفا (۱۳۹۲) به‌رغم تنوع قومی در دانشگاه، فرهنگ دانشگاهی بر فرهنگ قومی غلبه می‌یابد. با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان اذعان کرد عمده پژوهش‌ها در سه حوزه مذکور به موضوع قومیت و آموزش عالی پرداخته‌اند. این مطالعه از مطالعات پیشین متمایزتر است؛ زیرا با نگاهی کلان‌تر، به دنبال شناسایی چالش‌های نظام آموزش عالی در مواجهه با پدیده تنوع قومی در دانشگاه‌ها و کشف ابعاد سیاست‌گذاری قومی در آموزش عالی است؛ موضوعی که تاکنون به آن پرداخته نشده است.

مطالعات خارجی

آلگر و همکاران (۲۰۰۰) با بررسی تنوع اقلیت‌های قومی و نژادی در ایالات متحده بیان کردند امروزه هزاران دانشکده و دانشگاه بر ارزش تنوع و گوناگونی آموزشی واقف‌اند. همچنین تنوع قومیتی و نژادی دانشگاه و دانشکده منبعی اساسی برای بهینه‌کردن آموزش و یادگیری است. رونگ (۲۰۰۸) در مطالعه خود هفت مشکل نظام آموزشی اقلیت‌های قومی را در چین طی دهه‌های گذشته بررسی کرد. این مشکلات عبارت‌اند از: کمبود معلمان باکفایت برای اقلیت‌ها، کیفیت ناعادلانه متون ترجمه‌شده به زبان اقلیت‌ها، عدم شناخت بومی آموزش‌داده‌شده در مدارس، ارتباط ناکافی میان مدارس اقلیتی و عادی در برخی نواحی و... . سان (۲۰۱۵) بر سیاست‌های انتخابی استان‌های مختلف چین توجه می‌کند و نشان می‌دهد ویژگی‌های جمعیت‌شناختی اقلیت‌های قومی چگونه بر سیاست‌گذاری انتخابی حاکمیت‌های استانی تأثیر می‌گذارد.

ساوتمن (۱۹۹۸) در مورد اقلیت‌های چینی در نظام آموزش عالی به این نتیجه رسیده است که چین مجموعه سیاست‌های طولانی‌مدت خود را در مورد اقلیت‌های قومی در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ تا حدود زیادی تغییر داده است. با توجه به کنش مثبت در آموزش عالی چین، سالانه

ده‌ها هزار دانشجوی اقلیت‌های قومی که پیش‌تر به دلیل نمرات آزمون ملی نتوانستند جایگاهی در هزاران دانشگاه کشور بیابند، در این مراکز پذیرفته می‌شوند.

اسکات اسوایل و همکاران (۲۰۱۳) معتقدند موفقیت و فرصت آموزشی در ایالات متحده برحسب درآمد و نژاد/ قومیت ناعادلانه است و آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار، اسپانیایی‌تبارها و دانشجویان بومی آمریکایی نرخ‌های پایین‌تر درجات تحصیلی را از سفیدها و آسیایی‌ها به دست می‌آورند.

ملاحظات مفهومی

با توجه به ماهیت کیفی مطالعه حاضر، پژوهشگران با رویکرد نظری خاص و مشخص به بررسی موضوع پرداختند و تنها برای ارتقای حساسیت نظری، برخی مفاهیم و نظریات مرتبط با موضوع را مطرح کردند. در پژوهش کیفی استفاده پژوهشگر از تئوری‌ها بیشتر از آنکه مبنایی و از ابتدای کار باشد، استنادی و تطبیقی است.

نظریه هویت قومی

از میان دیدگاه‌های گوناگون، سه دیدگاه دیرینه‌گرایی، ابزارگرایی و برساخت‌گرایی بیش از همه به زمینه‌ها، عوامل شکل‌گیری و رشد هویت‌های قومی می‌پردازد. از نظر دیرینه‌گرایان هویت قومی، هویتی «دیرین» است که به اعتبار تولد در قومی مشخص در فرد شکل بگیرد. در رویکرد ابزارگرا بر اهدافی تأکید می‌شود که گروه‌های قومی یا رهبران و نخبگان آن‌ها دنبال می‌کنند. در این میان، موضوع پیدایش گروه‌های قومی یا منشأ آن‌ها در کانون توجه قرار ندارد. با توجه به رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی، قومیت در جریان تعامل اجتماعی میان افراد ساخته شده است. براساس این دیدگاه، هویت‌های قومی در جریان فرایندی از تبادل معنا میان اعضای گروه قومی و غیریت‌سازی با برون‌گروه‌ها اهمیت می‌یابد و تشدید یا کم‌رنگ می‌شود (سیدامامی، ۱۳۸۷).

نظریه تأثیرگذاری جهانی‌شدن بر هویت‌های ملی و قومی

الف) رویکرد اول: براساس این رویکرد، جهانی‌شدن هویت ملی را تضعیف می‌کند. این امر با ادغام هویت‌های فراملی و فروملی، و فرهنگ‌های بومی و محلی در فرهنگ جهانی مسلط همراه است؛ به‌گونه‌ای که هویت‌های ذکرشده بر هویت‌های ملی چیره می‌شوند. فرهنگ تحمیلی نیز به از خودبیگانگی فرهنگی و درهم‌ریختگی اجتماعی کشورها می‌انجامد (حاجیانی، ۱۳۸۳: ۳۳).

ب) **رویکرد دوم:** مطابق این رویکرد، جهانی‌شدن نه تنها به تضعیف هویت‌های ملی منجر نمی‌شود، بلکه با حفظ آن درصدد شکل‌دهی به این مقوله است. این امر براساس الگوی تعامل مبنی بر هم‌جویشی فرهنگ‌ها و خارج کردن آن از حالت تنگ و متعصب نژادی و قومی صورت می‌گیرد. از دیدگاه پیروان این رویکرد ممکن است جهانی‌شدن از لحاظ نظری و با توجه به تحولات عملی در صحنه بین‌المللی، تأثیرات معکوسی داشته باشد. همچنین احتمال دارد تأثیر چشمگیری بر تقویت هویت‌های قومی نداشته باشد، اما به رشد هویت‌های ملی و تقویت نقش دولت ملی در فرایند جهانی‌شدن منجر شود (بابوردی و کریمیان، ۱۳۹۳).

نظریه وحدت در عین کثرت

به‌طورکلی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی را می‌توان به سه دسته یکسان‌سازی فرهنگی، تکثرگرایی فرهنگی و نظریه وحدت در عین کثرت تقسیم کرد. این نظریه ضمن تأکید اشتراکات فرهنگی، امکان تکثر خرده‌فرهنگ‌های مختلف را در چارچوب نمادی مشترک مجاز می‌داند. به عبارت دیگر، در هر جامعه‌ای مجموعه‌ای از پرسش‌های بنیادین درباره جهان، انسان و... مطرح است که پاسخ به آن‌ها باید کلی و تعمیم‌یافته باشد تا بتوان به کمک زبان مشترک ملی، نقطه اتکا، وحدت نمادی و چارچوب فراگفتمانی جامعه را تشکیل داد. به‌طوری‌که این چارچوب فراگفتمانی بتواند دربرگیرنده انواع خرده‌فرهنگ‌های قومی، زبانی، حرفه‌ای، و گفتمان‌های شناختی، ارزشی هنجاری و رویه‌ای متنوع باشد (صالحی امیری و محمدی، ۱۳۸۹: ۹۸-۱۰۰).

روش پژوهش

تاکنون پژوهشی با موضوع سیاست‌گذاری قومیتی در آموزش عالی کشور صورت نگرفته است؛ از این‌رو در مطالعه حاضر، ابعاد این موضوع با رویکرد کیفی و روش دلفی استخراج و تبیین شد. با توجه به هدف مطالعه، مصاحبه‌هایی عمیق و نیمه‌ساختاریافته با پانزده عضو هیئت‌علمی و کارشناس فرهنگی دانشگاه‌های همدان، آذربایجان غربی، کردستان، لرستان و تهران، با روش نمونه‌گیری گلوله برفی انجام شد. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و با حداکثر تنوع مشارکت‌کنندگان از نظر رشته تحصیلی، قومیت، مرتبه دانشگاهی و داشتن سوابق پژوهشی در قالب مقاله، پژوهش، گفت‌وگو و یادداشت در بحث قومیت صورت گرفت. باید

توجه داشت که فرایند گزینش نمونه‌ها در مطالعات کیفی تا زمانی ادامه می‌یابد که پاسخ‌ها در جریان کسب اطلاعات، مشابه و تکراری شوند و داده جدیدی شکل نگیرد. به عبارت دیگر داده‌ها به اشباع برسند (کوربین و اشتراوس، ۲۰۰۸).

پیش از انجام مصاحبه، رضایت آگاهانه مصاحبه‌شوندگان با بیان هدف مطالعه، نحوه همکاری، روش‌های جمع‌آوری و ضبط داده‌ها، نقش پژوهشگر و مشارکت‌کنندگان در پژوهش، محرمانه‌بودن اطلاعات و مشخصات مصاحبه‌شوندگان و به‌کارگیری کد به‌جای اسم به‌دست آمد. فایل مصاحبه‌ها در فاصله کوتاهی پس از هر مصاحبه به متن تبدیل شد و سپس تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش «تحلیل تماتیک» صورت گرفت. تحلیل تماتیک یعنی کدگذاری و تحلیل داده‌ها با این هدف که داده‌ها چه می‌گویند انجام می‌شود. این تحلیل در وهله اول به دنبال الگوییابی در داده‌هاست. زمانی که الگوها به‌دست می‌آیند، باید به‌صورت تمی یا موضوعی از آن حمایت کرد. به عبارت دیگر، تم‌ها از داده‌ها نشئت می‌گیرند (محمدپور، ۱۳۸۸).

برای تحلیل داده‌های این مطالعه از سه نوع کدگذاری باز، محوری و گزینشی استفاده شد. پژوهشگران پس از دستیابی به متن گفتارهای مشارکت‌کنندگان، چندین بار متن را خواندند تا به برداشتی کلی از آن دست یابند. سپس جملات یا عباراتی که به‌نظر می‌رسید با پدیده توصیف‌شده یا آشکارکننده آن ارتباط دارند، انتخاب شدند (کدگذاری باز). جداکردن جملات دارای مضمون و تبدیل‌کردن مجزای جملات گفته‌شده در هر مصاحبه به تم اولیه صورت گرفت (کدگذاری محوری). طبقات اولیه نیز طراحی شدند و مقوله‌ها در آن‌ها قرار گرفتند. سپس این طبقه‌ها به‌صورت الگوی مفهومی معنادار کنار هم گذاشته شدند. ارتباط میان طبقات نیز شناسایی، و کدهای اصلی ظاهر شدند (کدگذاری گزینشی). برای تضمین اعتبار داده یا اطمینان به صحت آن، از فن ارائه نتایج به مشارکت‌کنندگان استفاده شد تا داده‌هایی معتبرتر به‌دست بیایند.

براساس یافته‌های توصیفی این مطالعه، سابقه شغلی استادان به‌طور میانگین ۹ سال است و رتبه دانشگاهی بیشتر آن‌ها در حد استادیار است. مصاحبه‌شوندگان به‌طور میانگین ۴۲ ساله هستند که در جدول ۱، مشخصات آن‌ها به تفکیک رشته تحصیلی، رتبه دانشگاهی و قومیت، سن و جنسیت آمده است.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد	رشته	سن	سابقه هیئت علمی (سال)	مرتبه دانشگاهی	قومیت	جنسیت
۱	مهندسی کامپیوتر	۳۸	۵	استادیار	لر	مرد
۲	علوم تربیتی	۳۸	۹	دانشیار	لر	مرد
۳	جامعه‌شناسی	۴۳	۱۰	دانشیار	آذری	مرد
۴	مهندسی کامپیوتر	۳۸	۵	استادیار	آذری	مرد
۵	علوم تربیتی	۴۵	۱۵	دانشیار	گیلک	زن
۶	مهندسی کشاورزی	۴۰	۸	استادیار	فارس (غیر قومیتی)	مرد
۷	دامپزشکی	۳۵	۵	استادیار	بلوچ	مرد
۸	تاریخ	۴۹	۲۳	استادیار	کرد	مرد
۹	جامعه‌شناسی	۵۴	۷	مدرس	آذری	مرد
۱۰	پزشکی	۴۰	۷	استادیار	عرب	مرد
۱۱	الهیات	۴۳	۸	استادیار	لر	زن
۱۲	حقوق	۵۴	۱۷	دانشیار	فارس (غیر قومیتی)	مرد
۱۳	فقه و حقوق	۵۰	۱۰	استادیار	آذری	زن
۱۴	معماری	۳۹	۶	استادیار	کرد	مرد
۱۵	مدیریت آموزشی	۴۰	۵	مدرس	فارس (غیر قومیتی)	مرد

تحلیل یافته‌ها

در ادامه، نتایج تحلیل تماتیک گفت‌وگوها و مصاحبه‌های عمیق با مصاحبه‌شوندگان آمده است. بخش اول یافته‌ها در مورد پرسش چالش‌های مهم نظام آموزش عالی پیرامون قومیت است. در بخش دوم یافته‌ها، پیشنهادها و مصاحبه‌شوندگان پیرامون ابعاد مختلف سیاست‌گذاری قومی در نظام آموزش عالی طرح شده است.

چالش‌های نظام آموزش عالی و قومیت

از تحلیل تماتیک متن مصاحبه‌های مربوط به پرسش مذکور تم‌های مفهومی زیر به دست آمد: پارادوکسیکال نشان‌دادن تقویت هویت قومی در برابر هویت ملی، احتمال قومیت‌گرایی در

دانشگاه‌ها، سلیقه‌مداری رؤسا و مدیران در موضوع قومیت‌ها، ضعف در مدیریت فعالیت‌های فرهنگی قومیت‌ها، سیاسی‌شدن موضوع قومیت‌ها در دانشگاه و مواجهه غیرعلمی با موضوع قومیت‌ها.

قومیت و حوزه سیاسی

پارادوکسیکال نشان‌دادن تقویت هویت قومی در برابر هویت ملی

از دیدگاه برخی افراد، قومیت‌های مختلف در کشور خود را ایرانی می‌دانند؛ بنابراین، تقویت و توجه به هویت قومی موجب می‌شود احساس تعلق به فرهنگ ملی و ایرانی در میان اقوام بیشتر شود و انسجام در کشور افزایش یابد. پذیرفتن اصل تنوع قومی، مذهبی، زبانی و فرهنگی ممکن است زمینه‌های بروز نارضایتی و طرح خواسته‌های جداگانه قومی را کاهش دهد. البته در برخی دانشگاه‌ها، عده‌ای نگرش‌های تجزیه‌طلبانه دارند. آن‌ها با ایجاد فاصله میان تقویت هویت ملی و قومی، و فعالیت‌های قوم‌گرایانه هدفمند به تحریک احساسات قومی می‌پردازند و این ذهنیت را درمورد تقابلی‌شمردن هویت قومی و هویت ملی در اذهان ایجاد می‌کنند. مصاحبه‌شونده‌های کد ۱، ۴ و ۳ در این مورد بیان کردند:

- فردی از قومیت‌های مختلف که در جایگاه دانشجو در دانشگاه قرار می‌گیرد، با سرکوب هویت قومی خود مواجه می‌شود. افزون‌براین، فرهنگ‌های مسلط تلاش می‌کنند دانشجویانی را که از حاشیه‌ها به مرکز می‌آیند جذب کنند. باید توجه داشت که تقویت هویت قومی در تقابل هویت ملی نیست. این‌ها با هم منافاتی ندارند و به هر شکل بر یکدیگر تأثیر مثبت می‌گذارند (کد ۱).

- ابعاد مشترک هویت مذهبی و ملی با تقویت هویت قومی از بین نمی‌رود. اتفاقاً این نقاط مشترک به تقویت هویت ملی می‌انجامد. طبیعی است که ما در هر چیزی زیاده‌روی می‌کنیم و به‌جای تقویت آن چیز، اطرافیان را تضعیف می‌کنیم (کد ۴).

- برخی در فضای نظام آموزشی این دو مقوله را روبه‌روی هم قرار می‌دهند. به عقیده برخی، در حال حاضر اگر کسی مثلاً لباس کردی بپوشد به هویت ملی اهانت کرده است یا می‌خواهد به تحریک قومی بپردازد. در محیط دانشگاه نباید این هویت‌ها را تغلیظ کرد، اما تضعیف آن نیز عملی ناپسند است. تضعیف هویت قومی به نفع هویت ملی خود مسئله نیست بلکه عکس آن مسئله است (کد ۳).

احتمال ایجاد قومیت‌گرایی در دانشگاه‌ها

انحصارطلبی قومی و برتری‌خواهی زبانی و فرهنگی اقوام، به قوم‌گرایی و طایفه‌بازی می‌انجامد که با وحدت و انسجام اسلامی و ملی تضاد دارد. یکی از عوامل دورشدن جوانان از مسیر وحدت ملی، فعالیت و نفوذ برخی گروه‌های افراطی و قوم‌گرا در میان دانشجویان کشور است. این گروه‌ها با برانگیختن احساسات جوانان و ایجاد حوادثی در میان آنان، نوعی تفرقه قومی را خلق می‌کنند و به بهره‌برداری‌های سیاسی می‌پردازند. افزون‌براین، دستگاه‌های تبلیغی متعددی برای تقویت گرایش‌های قوم‌گرایانه و ایجاد فاصله با هویت ملی، همچنین تحریک احساسات قومی در داخل و خارج دانشگاه‌ها فعالیت دارند. این پدیده نادرست حتی در میان برخی استادان و رؤسای دانشگاه‌ها نفوذ کرده است. در ادامه نظر تعدادی از استادان بیان می‌شود:

- گاهی بعضی عملکردها سبب برتری قومی بر قوم دیگر می‌شود. در چنین حالتی تبعیض شکل می‌گیرد و اقوام دیگر احساس حقارت می‌کنند (کد ۳).

- برخی اوقات فعالیت‌های قومیت‌گرایانه با هدف تفرقه‌افکنی و کاهش توان ملی در دانشگاه صورت می‌گیرد و قومیت‌گرایی و قبیله‌سازی «به‌جای» اسلام‌خواهی و امت‌گرایی تبلیغ می‌شود (کد ۱۲).

سلیقه‌مداری رؤسا و مدیران درباره قومیت‌ها

نبود سیاستی شفاف و روشن در زمینه فعالیت‌هایی با صبغه قومی در آموزش عالی موجب شده است در سال‌های پس از انقلاب، این فعالیت‌ها در دانشگاه‌های مختلف روندهای متفاوتی داشته باشد و فراز و فرودهایی را طی کند. در این میان، رفتار سلیقه‌مدارانه مدیران و رؤسای دانشگاه‌ها، بر فضای ابهام‌آلود فعالیت‌های قومی در دانشگاه‌ها افزوده است.

- در طول مدتی که در این دانشگاه بودم، دو نفر برای ریاست دانشگاه انتخاب شدند که دو رویه گوناگون در مورد فعالیت‌های قومی در نشریات دانشجویی داشتند (کد ۱۲).

- گاهی در دانشگاه‌های مناطق بومی، فعالیتی در زمینه قومیت صورت می‌گیرد. در دانشگاه‌های غیربومی نیز وضعیت تا حد زیادی کنترل می‌شود (کد ۱۵).

سیاسی شدن قومیت در دانشگاه‌ها

یکی از چالش‌های عمده دانشگاه‌ها درباره قومیت سیاسی شدن مسائل قومی در دانشگاه‌هاست؛ برای مثال ایجاد و القای توهماتی از قبیل نگاه منفی و حذفی حاکمیت به قومیت‌ها، پیمال‌شدن حقوق سیاسی و فرهنگی قومیت‌ها، استقلال‌طلبی و تجزیه‌خواهی قومی و انفکاک از ایران اسلامی در برخی دانشگاه‌ها، فعال‌کردن گسل‌های قومی، و گروه‌گرایی و باندبازی در دانشگاه‌ها، بومی‌گرایی سیاسی در مدیریت دانشگاه‌ها، ارائه مجوز به نشریات دانشجویی مروج قوم‌گرایی، مدیریت نامناسب دانشگاه‌های مناطق قومی‌نشین و سوءاستفاده‌های سیاسی از بحث قومیت در دانشگاه‌ها.

- مقوله سیاسی قومیت‌ها از عمده‌ترین مقوله‌ها به‌شمار می‌آید. در برگزاری جشنواره‌ها و نشریات، عمدتاً در متون بیانیه‌ها و...، حراست‌ها، معاون دانشجویی و دیگران نظر می‌دهند. حتی برای جذب استادان با قومیت‌های خاص مانند قوم... دقت بیشتری صورت می‌گیرد؛ زیرا ممکن است این استادان به تحریک قومیت خاصی پردازند، علیه قومی خاص صحبت کنند یا به ناسیونالیسم قومی دامن بزنند (کد ۳).

مواجهه غیرعلمی با موضوع قومیت‌ها

در دهه گذشته، دانشگاه‌ها از بیرون و درون به چالش‌هایی در بحث قومیت دچار شده‌اند. در سطح بیرونی، فشار گروه‌های افراطی که بیشتر در پی حرکات ناسیونالیستی هستند، سبب می‌شود فضای دانشگاه‌ها به‌جای تعامل سازنده میان اقوام، به قوم‌گرایی و تحریکات قومی کشیده شود. در درون نیز چالش‌هایی وجود دارد که قدرت استدلال علمی دانشگاهیان را درمورد مسائل و مطالبات قومی کاهش می‌دهد و جرئت و شجاعت علمی را برای طرح و بررسی مسائل قومی در دانشگاه‌ها سلب می‌کند.

- برخی اقدامات سیاسی که نشان می‌دهد رویکرد علمی و فرهنگی درمورد اقوام در دانشگاه‌ها به‌سوی مباحث سیاسی گرایش می‌یابد عبارت است از: فعالیت‌های تجزیه‌طلبانه در دانشگاه‌ها، نفوذ عوامل بیگانه و ارتباط برخی مسئولان و دانشجویان با عناصر سابقه‌دار تجزیه‌طلب در بیرون دانشگاه از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌های تجزیه‌طلب.

جدول ۲. کدها و تم‌های مفهومی چالش قومیت و حوزه سیاسی در نظام آموزش عالی کشور

تم‌های اصلی مفهومی	تم‌های فرعی
پارادوکسیکال نشان‌دادن تقویت هویت قومی در برابر هویت ملی	- ابهام در تقابل میان تقویت هویت قومی و هویت ملی - کم‌توجهی به تقویت هویت قومی در دانشگاه‌ها - تهدید قومیت‌ها و آسیب دانستن آن‌ها به‌جای فرصت تلقی کردن این مقوله در دانشگاه‌ها (کد ۱۳) - بی‌توجهی مسئولان به ضرورت تقویت هویت قومی (کد ۱۰)
احتمال قومیت‌گرایی در دانشگاه‌ها	- واگرایی و تحریک قومی به‌وسیله فعالیت‌های فرهنگی دانشجویی در دانشگاه‌ها (کد ۱۳) - ایجاد اختلافات قومی-مذهبی و ملی از طریق نشریات دانشجویی در دانشگاه (کد ۱۳) - گفتمان‌های سیاسی قومیت‌گرا و تشدید گسل‌های قومیتی و مذهبی در دانشگاه‌های مناطق قومی (کد ۱۴) - برجسته‌کردن شکاف‌های قومی و برتری‌طلبی قومی در برخی دانشگاه‌های کشور به‌دلیل کثرت قومی در دانشگاه‌ها (کد ۱۳) - دامن‌زدن به قومیت‌گرایی در دانشگاه‌ها به‌وسیله نخبگان قومی برای تأمین منافع مورد نظر خود (کد ۱۴)
سلیقه‌مداری رؤسا و مدیران در موضوع قومیت	- تدریس زبان قومی و محلی در برخی دانشگاه‌ها بدون مجوز قانونی (کد ۱۴) - سلیقه‌گرایی در فعالیت‌های قومی در دانشگاه‌ها (کد ۱۲) - درک‌نکردن اهمیت و حساسیت مسائل قومی از سوی برخی مسئولان دانشگاه‌ها (کد ۱۴) - سوءاستفاده عناصر افراطی قومیت‌ها از دانشجویان هم‌قوم در زمینه منافع حزبی (کد ۱۴) - تلقی امنیتی-سیاسی فعالیت‌های مقوم هویت قومی و سیاسی شدن مطالبات قومی در دانشگاه‌ها (کد ۳)
مواجهه سیاسی با موضوع قومیت‌ها	- ارتباط‌گیری عناصر واگرا و افراطی اقوام در جذب دانشجویان حتی به‌عنوان ادامه تحصیل در کشورهای همسایه با دیدگاه‌های افراطی مانند پان‌ترکیسم (کد ۱۳) - سربرآوردن مسائل قومیت در بزن‌گاه تاریخی؛ مانند انتخابات در دانشگاه‌ها و جنبش دانشجویی (کد ۱۴ و ۱۵)
مواجهه غیرعلمی با موضوع قومیت	- کمبود مطالعات علمی درباره قومیت و آموزش عالی - عدم درک استادان، آشنان‌بودن آن‌ها با خرده‌فرهنگ‌های اقوام و تحقیر آن‌ها در قالب طنز و جوک (کد ۱۰) - تبدیل کردن انجمن‌های علمی به انجمن‌هایی قومی و تحریکات ناسیونالیسم قومی (کد ۱۳)

قومیت و حوزه آموزش

قومیت و عدالت آموزشی

عدالت یعنی دسترسی برابر به همه امکانات آموزشی بدون در نظر گرفتن قومیت، جنسیت، مذهب و... . تحقق این هدف باید جزء سیاست‌های نظام آموزشی کشور قرار بگیرد که البته این امر از نظر استادان متفاوت است.

- یکی از دانشجویان اصفهانی که در تبریز درس می‌خواند، به دلیل اصرار زیاد استادان استان آذربایجان غربی در استفاده از زبان آذری به شدت احساس تبعیض می‌کند (کد ۱).
- چالش آموزش عالی بحث قومیت نیست، بلکه مسئله تقسیم منابع است. تخصیص نامناسب رشته‌ها در مناطق جغرافیایی مسئله‌ای است که احساس تبعیض قومی را در موضوع آموزشی ایجاد می‌کند (کد ۴).
- احساس تبعیض آموزشی در میان اقوام دیده می‌شود که گاهی تبلیغ آن به دلیل وجود گروه‌های جدایی طلب مانند پان‌ترکیسم-پان‌کردیسم به شدت صورت می‌گیرد (کد ۸).

قومیت و آموزش به زبان مادری

به‌کارگیری و ورود زبان‌های محلی-قومی در سطوح مختلف آموزشی، به‌ویژه در نظام آموزش عالی می‌تواند چالش برانگیز باشد (فکوهی، ۱۳۸۹). زبان وسیله‌ای برای ارتباط گروهی و فردی است و هویتی اجتماعی به فرد می‌دهد. این وسیله گاهی به‌عنوان نشانه‌ای از هویت قومی پُررنگ‌تر شده و بحث در مورد آن، از گفتمانی علمی به گفتمان سیاسی قومی تغییر جهت داده است.

- آموزش به زبان مادری مناسب نیست. در دنیای امروز افرادی موفق‌ترند که با زبان‌های مختلف آشنا باشند (کد ۷).
- اگر دانشگاه تنها برای یک قوم باشد، دانشجویان و استادان می‌توانند از زبان قومی استفاده کنند، اما اگر دانشجویان از اقوام مختلف باشند، نباید به زبان یک قوم بسنده کرد (کد ۶).

ایجاد رشته ادبیات اقوام

بخش ادبیات نقطه برجسته فرهنگ‌های اقوام است. شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۸ تدریس دو واحد درسی زبان و ادبیات مربوط به زبان‌ها و گویش‌های بومی را در دانشگاه‌ها تصویب کرد، اما براساس نتایج مطالعه حاضر، اختلاف‌نظرهایی در این خصوص وجود دارد که بخشی از آن به دلیل تفاوت در برداشت از این مصوبه است.

- تدریس ادبیات قومی و دروس اختیاری از جمله دو واحد زبان‌های آذری، کردی و... در دانشگاه‌ها امری مطلوب به‌شمار می‌آید. این اتفاقاً آسیب نیست، بلکه می‌تواند سوپاپ اطمینان در برابر تبلیغات منفی افراد خارج از ایران باشد (کد ۴).

- آشنایی فرهنگ‌ها در قالب واحدهای درسی قومیت‌شناسی صورت می‌گیرد و شاخصه‌های این اقوام در حال طرح و بررسی است. همچنین فضای باز و روشنی ایجاد شده است که افراد بتوانند از آن استفاده کنند، اما با رشته ادبیات قومی موافق نیستیم. اگر تعدادی از دانشگاه‌ها که در راستای این اقوام هستند این ادبیات را تأسیس کنند معنادار خواهد بود. ما نیاز داریم زبان قومی را به‌صورت دیگری مرتفع کنیم (کد ۱).

- تأسیس رشته خاص ادبیات قومی عملی نیست و حتی نوعی تبعیض قومی ایجاد می‌کند؛ زیرا این هدف برای همه اقوام میسر نیست (کد ۲).

قومیت و بومی‌گزینی دانشجویان

اجرای طرح بومی‌گزینی دانشجویان از ابعاد مختلفی قابل نقد و بررسی است. از منظر برقراری عدالت آموزشی، این طرح به شکاف هرچه بیشتر میان دانشجویان مناطق بومی و غیربومی منجر می‌شود؛ زیرا بیشتر مناطق بومی دچار ضعف در امکانات آموزشی هستند و دانشگاه‌های برتر که تا به حال از سراسر کشور دانشجو می‌پذیرفتند از این پس به‌صورت محلی دانشجو می‌گیرند. این امر از یک‌سو نابرابری‌های محلی را میان مرکز و نقاط پیرامونی، و از سوی دیگر میان نقاط پیرامونی افزایش می‌دهد. به بیان دیگر، طرح بومی‌گزینی به تقویت قومیت‌گرایی منتهی خواهد شد؛ زیرا تمرکز افراد با قومیت‌های مشابه در یک دانشگاه به کاهش انسجام ملی منجر می‌شود.

- بومی‌گزینی می‌تواند موجب انحصارگرایی شود. همچنین موجب می‌شود افرادی در کانون شهرهای خود بمانند و به جوامع دیگر معرفی نشوند (کد ۷).

- بومی‌گزینی ارتباطات میان قومیت‌ها، و آشنایی‌های میان‌فرهنگی را کم می‌کند (کد ۳).
- دانشجو با بومی‌گزینی محیط خوابگاه را درک نمی‌کند و اقوام مختلف را نمی‌بیند. تنها با اهالی یک شهر یا استان در ارتباط است و این شرایط به تعصبات قومی بیشتر منجر می‌شود (کد ۸).

- بومی‌گزینی طرح خوبی نیست. اگر از استان‌ها و اقوام مختلف در خوابگاه‌ها حضور داشته باشند، زندگی اجتماعی و مدارای اجتماعی با سایر اقوام آموخته می‌شود (کد ۲).

- قومیت و بومی‌گزینی استادان

طرح بومی‌گزینی اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها، از ابعاد مختلفی قابل‌بررسی است و تأثیراتی مثبت و منفی دارد. از جمله نکات مورد توجه، تقویت گرایش‌های قوم‌گرایانه در دانشگاه‌ها، کاهش انسجام ملی و تجمع نخبگان قومی در یک دانشگاه و... است.

- جذب استادان هم‌قومیت در یک دانشگاه مناسب نیست و موجب انحصار قومی می‌شود (کد ۷).

- این مسئله از یک‌سو آفت دارد و از سوی دیگر با جنبه‌ای مثبت همراه است. جذب استادان هم‌قومیت می‌تواند موجب سوءاستفاده‌هایی شود؛ مثلاً دانشجویان هم‌قوم با استاد دوست دارند بیشتر از سایر اقوام مدنظر استادان قرار بگیرند (کد ۳).

- جذب استادان هم‌قومیت نوعی تبعیض است. این امر سبب می‌شود افراد شایسته با این توجیه حذف شوند. هرچقدر استادان از اقوام مختلف در یک دانشگاه باشند، آن دانشگاه رنگ و بوی ملی‌بودن می‌دهد. اتفاقاً وجود اقوام مختلف بسیار مثبت است (کد ۱).

قومیت و حوزه فرهنگ

- ضعف در مدیریت فعالیت‌های فرهنگی قومیت‌ها

ضعف در مدیریت فرهنگی و بی‌تدبیری در اجرای فعالیت‌های فرهنگی مانند بزرگداشت و برپایی مراسم‌ها و خرده‌فرهنگ‌های قومی در برخی دانشگاه‌ها موجب شده است این اقدامات

از هدف اصلی که تقویت هویت قومی و ملی دانشجویان است منحرف شود و پدیده‌های غیرقومی را به پدیده‌های قومیتی تبدیل کند.

- گاهی فعالیت‌های فرهنگی در دانشگاه‌ها با بی‌تدبیری به مسئله‌ای تبدیل می‌شود که برای حل آن باید حراست دانشگاه مداخله کند. درحالی‌که اگر از استنادی که از قومیت‌های مختلف هستند نماینده‌ای در بخش فرهنگی دانشگاه باشد و درمورد این فعالیت‌ها مشورت شود این مسائل رخ نمی‌دهد (کد ۱۳).

- قومیت و نشریات دانشجویی

نشریات دانشجویی که به گستره و مخاطبان خاصی در منطقه محدود جغرافیای توجه می‌کنند، از طریق ترویج فرهنگ، آداب‌ورسوم، زبان و تاریخ مشترک آن قوم می‌توانند زمینه‌ای را برای بازنمایی هویت قومی فراهم کنند. در این نشریات بیشترین توجه به هویت قومی و کمترین توجه به هویت ملی است. در میان ابعاد و مؤلفه‌های هویت، بعد سیاسی هویت ملی و بعد فرهنگی هویت قومی بیشتر مدنظر است. بیشترین مؤلفه سیاسی که در هویت ملی بازنمایی شده است، تمایل به فعالیت سیاسی است. همچنین بیشترین مؤلفه بعد فرهنگی هویت قومی که بازنمایی شده است با مؤلفه تعریف و تمجید از مشاهیر فرهنگی ارتباط دارد (قادرزاده و همکاران، ۱۳۸۹).

- با انتشار نشریه قومیت‌ها موافقم، اما اینکه هر قوم جداگانه نشریه داشته باشد سبب تفرقه قومی می‌شود. اگر همه اقوام در نشریه‌ای مطلب داشته باشند، ادغام اجتماعی و اتحادهای قومیتی صورت می‌گیرد (کد ۱).

- نشریات خاص قومی و اینکه هریک از اقوام یک نشریه داشته باشند، مناسب نیست؛ زیرا مخاطبان بعضی قومیت‌ها در آن دانشگاه بیشتر هستند؛ مثلاً اگر ۲ هزار ترک و دویست بلوچ در این دانشگاه باشند، ممکن است موجب تفاخر در تعداد خوانندگان و موجب دشمنی شود. در نشریاتی که برای همه اقوام وجود دارد، آن‌ها می‌توانند به فرهنگ خودشان پردازند (کد ۸).

قومیت و جشنواره‌های هنری، فرهنگی و فوق‌برنامه‌ها

فراهم کردن فضای فرهنگی مانند انواع جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها و غرفه‌ها برای دانشجویان، کارکردهای مثبتی دارد. از جمله اینکه این اقدامات امکان آشنایی با سایر قومیت‌ها را فراهم می‌کند. هرچند در صورت بی‌تدبیری و ضعف مدیریت فرهنگی، احتمال سوءاستفاده و بروز مشکلات وجود دارد.

- در بیشتر جشنواره‌ها، کارکردهای پنهان آن‌ها از کارکردهای آشکارشان بیشتر است؛ مثلاً در برخی جشنواره‌های موسیقی، فارغ از قومیت، حاشیه‌ها و روابط ناسالمی ایجاد شده و حاشیه‌ها از متن فراتر رفته است. جشنواره‌های قومی را باید استادان هم‌قومیت، از نظر فرهنگی مدیریت کنند تا این حاشیه‌ها ایجاد نشود (کد ۳).

- دانشگاه باید فرصت شناسایی اقوام را در جشنواره‌های هنری و فرهنگی قومی فراهم کند. بعضی دیدگاه‌های فرهنگی در سایر اقوام وجود دارد که دیگران هم می‌توانند از آن‌ها استفاده کنند، اما جامعه دانشگاهی از آن غافل شده است. احتمالاً در این جشنواره‌ها با سلیقه برخی مدیران مخالفت می‌شود. وقتی دانشجویان بدانند که هم‌قومیتی آن‌ها غرفه‌ای هنری را ایجاد می‌کند، قطعاً همکاری می‌کنند. این حرکت از درون دانشجویان برمی‌آید و نتیجه آن بهتر است (کد ۷).

- می‌توان جشنواره‌هایی را ترتیب داد که انواع عزاداری‌ها را نشان دهد تا انواع قومیت‌ها مراسم‌های دینی خود را در آن برگزار کنند. در این میان، فعالیت‌های فرهنگی محدود شده است. اگر دانشجویان در قالب تشکل‌های مختلف، قومیت‌های خود را بشناسانند، نباید این فرهنگ قومی را از آن‌ها گرفت؛ زیرا اگر جانشینی برای این فرهنگ نباشد، این حذف‌کردن تبعات منفی دارد. در فوق‌برنامه‌های فرهنگی باید موضوع قومیت طرح شود. این مسئله کمک می‌کند دانشجو هویت خود را بیابد یا آن را حفظ کند (کد ۶).

- شیوه‌نامه‌ای برای فعالیت‌های فرهنگی دانشجویان داریم؛ مثلاً در هفته خوابگاه‌ها که در بهار برگزار می‌شود، به دانشجویان خوابگاه‌ها بها داده شود تا برای معرفی قومیت خود غرفه‌هایی را طراحی کنند. بی‌تردید دانشجویان و حتی غیر آن‌ها از سطح شهر به بازدید غرفه‌ها خواهند آمد (کد ۷).

- در محیط دانشگاه‌ها می‌توان طرح‌های متناسب با قومیت‌های مختلف داشت؛ مثلاً در ماه رمضان می‌توان پنج شب مطابق آداب کردها و پنج شب مطابق آداب آذری‌ها و... مراسم افطار برگزار کرد (کد ۴).

- قومیت و انجمن‌های شعر و ادب

در شرایطی که فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی قوم‌گرایانه محدود است، کارکرد پنهان انجمن‌ها و کانون‌های رسمی دانشجویی (علمی، هنری، سیاسی و...) می‌تواند سبب تقویت ارتباطات قومی برای افزایش نفوذ اجتماعی باشد. در نتیجه می‌توان انتظار داشت برخی اقوام، به‌ویژه آن‌هایی که احساس نابرابری بیشتری در توزیع منابع ارزشمند اجتماعی دارند، به انجمن‌ها و کانون‌های دانشجویی توجه بیشتری داشته باشند و میزان عضویت و مشارکت آنان در این انجمن‌ها بیشتر باشد (چلبی، ۱۳۷۸). مدتی است علائق و حساسیت‌های قومی که در سطح جامعه فعال شده، به صورت‌های مختلف در محیط‌های دانشگاهی ظهور یافته است. از جمله اینکه کانون‌های علمی، ادبی و هنری در کنار انجمن‌های سیاسی دانشجویی، به مکانی برای بازتولید روابط قومی و منطقه‌ای در میان دانشجویان دانشگاه‌ها تبدیل شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که در انتخابات مربوط به این کانون‌ها صف‌بندی‌های قومی و منطقه‌ای به شکلی مستقیم و غیرمستقیم به چشم می‌خورد (سراج‌زاده و ادهمی، ۱۳۸۷).

- دانشجویها از شهر و روستای خود به شهر دیگر می‌روند و در آن شهر دچار دوگانگی فرهنگی می‌شوند. در نتیجه، اصالت فرهنگی و هویتی خود را از دست می‌دهند. این انجمن‌های قومی موجب حفظ هویت دانشجوی می‌شود و فرصتی برای ابراز وجود و فرهنگ‌یابی است. همه این‌ها تا زمانی که تفرقه ایجاد نشود، می‌تواند مفید باشد (کد ۶).

قومیت و نمادهای قومی

هریک از اقوام مختلف ایرانی نمادهای قومی دارند که بیانگر اصالت و پیشینگی آن قوم است. یکی از این نمادها لباس مربوط به هر قوم است. در این میان، علائم و سمبل‌هایی برای نمایش تعلق به یک قوم به کار برده می‌شود. حتی جریان‌های افراطی قوم‌گرای خارج از ایران نمادهایی را برای انتقال پیام خود در دانشگاه‌های کشور اشاعه می‌دهند. درباره استفاده از نمادهای قومی

مانند پوشش در مراکز آموزشی دانشگاه‌ها، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. هرچند سیاست و قانونی در این مورد مشاهده نمی‌شود.

- در شرایط فعلی استفاده از نمادی مانند پوشش قومیت‌ها در محیط رسمی از جمله دانشگاه‌ها مقدور و مناسب نیست. در محیط‌های غیرآموزشی مانند فضاهای توریستی، فضاهای گردشگری، موزه‌ها و... پوشیدن لباس قومی چندان مناسب نیست. البته نه اینکه پوشش اقوام بد باشد، بلکه به دلیل عدم شناخت فرهنگی و دیدگاهی منفی، هنوز زمینه مناسب فراهم نیست. اگر نمادهای قومیت به گونه‌ای طرح شود که فرد با لباس محلی در کلاس درس حاضر شود، ممکن است اعتدال رعایت نشود (کد ۶).

- قانون در مورد استفاده از لباس قومی سکوت کرده است. آیا می‌توان پوششی قومی را که مغایر پوشش اسلامی نباشد در مراکز اداری و آموزشی در سایر شهرهای غیرقومی استفاده کرد. به نظر می‌رسد اگر از نظر دینی تعارضی نداشته باشد، به اختیار صورت بگیرد و با منع قانونی همراه نباشد، می‌توان از آن استفاده کرد. در این صورت برخی دانشجویان از آن استقبال می‌کنند (کد ۲).

- لباس‌هایی که دارای نمادهایی متعلق به گروه‌های ناسیونالیست‌های قومی است مثل پان‌ترکیسم که علامت آن گرگ است نباید استفاده شود (کد ۸).

- اگر دانشجویی کردی، بلوچ و... در کلاس لباس محلی خود را بپوشد، بوی خاص تفرقه یا تعصب نمی‌دهد. اتفاقاً اگر این کار در دانشگاه به عنوان مرکز فرهنگی بالادست انجام شود، نشان می‌دهد دانشگاه به اقوام ارزش می‌دهد و این نوعی تقویت هویت قومی است. دانشگاه به عنوان پایگاه علمی بالا و معتبر پیام می‌دهد که پذیرای این امر است و حساسیت‌ها را کاهش می‌دهد (کد ۱۵).

بحث و نتیجه‌گیری

بر مبنای یافته‌های مطالعه کیفی حاضر، مصاحبه‌شوندگان چالش‌های نظام آموزش عالی را در سه محور سیاسی، آموزشی و فرهنگی مطرح کردند. از جمله مهم‌ترین این چالش‌ها که در مجموعه چالش‌های سیاسی به آن اشاره شده است، پارادوکسیکال نشان دادن تقویت هویت

ملی و قومی است. براساس نتایج مطالعات فکوهی (۱۳۸۶)، ربانی و همکاران (۱۳۸۸) و میرزایی و عباس‌زاده (۱۳۹۲)، مطالعه حاضر با نتایج عراقیه و همکاران (۱۳۹۰) درباره احترام به تنوع فرهنگی و آموزش برابری برای افزایش همکاری و مشارکت دانشجویان فرهنگ‌ها و قومیت‌های مختلف مطابق است. مصاحبه‌شوندگان در این مطالعه بیان کردند که خلأ سیاست روشن و شفاف در آموزش عالی در زمینه چندفرهنگی، یکی از چالش‌های نظام آموزش عالی در موضوع قومیت‌هاست؛ مطلبی که عراقیه (۱۳۹۲) در مطالعه خود بدان اذعان دارد. جامعه‌ای که با زیست چندفرهنگی، تکثر و تنوع اجتماعات و گروه‌های قومی ویژگی می‌یابد، هنوز ضرورت مدیریت علمی و منطقی قومیت‌ها و تدوین سیاست قومی را احساس نکرده است. در این میان، بیشتر مواجهات با مسائل گروه‌ها و اجتماعات قومی، ماهیتی واکنشی و موقتی دارد و در این زمینه نوعی انقطاع و گسست و نبود درس‌آموزی از تجارب گذشته مشهود است (مرشدی‌زاد و همکاران، ۱۳۸۹).

بی‌توجهی به واقعیت هویت‌ها، کثرت‌گرایی فرهنگی در محیط‌های دانشگاهی، نبود زمینه‌های مناسب در برنامه‌های درسی برای آشنایی نسل جوان با فرهنگ‌های گوناگون، فراهم‌نکردن زمینه‌هایی برای معرفی و شناسایی سایر فرهنگ‌ها در محیط‌های دانشگاهی، مشکلات و چالش‌هایی را در جامعه دانشگاهی ایجاد کرده است؛ یافته‌ای که قادرزاده و شفیع‌نیا (۱۳۹۱) نیز بدان اشاره کرده‌اند.

براساس یافته‌های این مطالعه، سیاست‌ها و برنامه‌های راهبردی فرهنگی دانشگاه‌ها، نهادها و متولیان فرهنگی در دانشگاه‌ها، پس از انقلاب در مراکز مختلف آموزش عالی بسیار متشتت، سلیقه‌مدار و پارادوکسیکال بوده است؛ برای نمونه سیاست بومی‌گزینی ناخواسته سبب گسترش و تشدید فعالیت‌های منطقه‌گرایانه در دانشگاه‌های استان‌های مرزی ایران شده است؛ تاحدی که نشریه‌های دانشجویی بسیاری با محتوای قومی و در جهت دامن‌زدن به تحریکات قوم‌گرایانه در دانشگاه‌ها منتشر شده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که بیش از یک‌صد نشریه دانشجویی با محتوای قومی در دانشگاه‌ها منتشر می‌شوند که برخی از آن‌ها توزیعی عام دارند (غریبی و همکاران، ۱۳۹۲). از سوی دیگر، بومی‌سازی سبب رواج و گسترش زبان‌های محلی و در مقابل، انزوای زبان ملی (فارسی) در دانشگاه‌های استان‌های مرزی شده است. تمرکز یافتن

دانشجویان مناطق در استان‌ها و مناطق خویش سبب شده است دانشجویان اطلاعی اندک از مناطق دیگر کشور و تاریخ و اوضاع سایر مناطق داشته باشند. با توجه به گزارش‌های دریافتی از این دانشگاه‌ها، معمولاً اقلیتی از دانشجویان از استان‌های دیگر در این دانشگاه‌ها تحصیل می‌کنند که به دلیل تفاوت زبانی و تکلم به زبان فارسی تحت فشار قرار می‌گیرند. وجود استادان بومی نیز سبب تشدید بیشتر این وضعیت شده است. با توجه به استقلال گروه‌های علمی در دانشگاه‌ها، معمولاً استادانی از همان مناطق از سوی این گروه‌های علمی به‌عنوان عضو هیئت علمی پذیرفته می‌شوند که این امر به تقویت بیشتر منطقه‌گرایی می‌انجامد. در این مطالعه، پیشنهاد‌های مصاحبه‌شوندگان پیرامون سیاست‌گذاری قومی در نظام آموزش عالی، شامل محورهای مفهومی فرهنگی-اجتماعی، سیاسی و آموزشی بود. در محور فرهنگی-اجتماعی مصاحبه‌شوندگان به راهبردهایی مانند عدم تحقیر و توهین به فرهنگ اقوام، ادغام اجتماعی اقوام، تقویت هویت ملی با هویت قومی و مفاهیم میان‌قومی اشاره شده است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، در زمینه مسائل سیاسی و بحث قومیت باید ضمن پذیرش تنوع قومی در دانشگاه‌ها، بر لزوم پرهیز از منازعات سیاسی اقوام در دانشگاه‌ها، اجتناب از تحریکات قومی برای تجزیه‌طلبی و واگرایی قومی در دانشگاه‌ها، به کاهش شکاف‌های قومی و ایجاد انسجام ملی توصیه شود. عمده‌ترین بحث در محور آموزشی، تحقق عدالت آموزشی، رفع تبعیض‌های قومیتی و ضرورت انجام پژوهش‌های قومی و بومی در کشور است.

منابع

- بایوردی، اسماعیل و کریمیان، علیرضا (۱۳۹۳)، «جهانی‌شدن فرهنگ و تأثیر آن بر هویت ملی ایران»، پژوهشنامه روابط بین‌الملل، شماره ۲۸: ۷۷-۱۰۲.
- جلائی‌پور، حمیدرضا و نظرعباسی، صدیقه (۱۳۹۱)، «ناسیونالیسم قومی و عوامل مؤثر بر آن؛ مورد مطالعه: دانشجویان ترکمن استان گلستان»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، شماره ۱: ۳۳۱-۳۴۱.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۸)، هویت قومی و رابطه آن با هویت ملی، تهران: وزارت کشور، معاونت امور اجتماعی و امور شوراهای.

- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۳)، مسئله وحدت ملی و الگوی سیاست قومی در ایران، مجموعه مقالات مسائل اجتماعی ایران، تهران: نشر آگه.
- حشمت‌زاده، محمدباقر و گنج‌خانلو، مصدق (۱۳۸۷)، «آسیب‌شناسی هویت ملی در نشریات دانشجویی قومی»، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۱۴: ۱۶۳-۱۹۰.
- ربانی، علی و همکاران (۱۳۸۸)، «رابطه هویت ملی و قومی در بین دانشجویان آذری، کرد و عرب دانشگاه‌های دولتی ایران»، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۳: ۵۰-۶۵.
- _____ (۱۳۸۷)، «بررسی رابطه هویت ملی و قومی با تأکید بر احساس محرومیت و جامعه‌پذیری قومی: مطالعه موردی دانشجویان آذری، کرد و عرب»، فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، شماره ۶۳: ۱-۳۷.
- سراج‌زاده، سیدحسین و ادهمی جمال (۱۳۸۷)، «بررسی تفاوت‌های قومیتی دانشجویان از نظر فعالیت در کانون‌های فرهنگی دانشگاه‌ها»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره ۲: ۱۳۵-۱۵۸.
- سیدامامی، کاووس (۱۳۸۷)، «هویت‌های قومی از کجا برمی‌خیزند؟ مروری بر نظریه‌های اصلی»، فصلنامه خط اول، شماره ۷: ۳-۱۵.
- صالحی امیری، رضا و محمدی، سعید (۱۳۸۹)، دیپلماسی فرهنگی، تهران: نشر ققنوس.
- صفایی موحد، سعید و باوفا، داوود (۱۳۹۲)، «عوامل شکل‌دهنده برنامه درسی پنهان در آموزش عالی ایران: یک مردم‌نگاری خودنگاشت»، دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، شماره ۷: ۳۰-۵۳.
- عراقیه، علیرضا و همکاران (۱۳۸۸)، «تلفیق راهبردی مناسب برای تدوین برنامه درسی چندفرهنگی»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، شماره ۲: ۱۴۹-۱۶۵.
- عراقیه، علیرضا و همکاران (۱۳۹۰)، «توسعه سرمایه انسانی در آموزش عالی از طریق احترام به تنوع فرهنگی دانشجویان»، دوفصلنامه مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، شماره ۷: ۸۵-۹۹.
- _____ (۱۳۹۰)، «بررسی جایگاه قومیت در برنامه درسی پنهان»، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، شماره ۲۳: ۵۶-۷۵.

- عراقیه، علیرضا (۱۳۹۲)، «گونه‌شناسی رهیافت‌های میان‌رشته‌ای و دلالت‌های آن در طراحی برنامه‌دستی چندفرهنگی در آموزش عالی»، *فصلنامه علمی-پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، شماره ۱: ۸۱-۹۸.
- غریبی، جلال و همکاران (۱۳۹۲)، «برنامه‌دستی چندفرهنگی و دلالت‌های آن برای آموزش عالی ایران»، *همایش ملی آموزش و پرورش چندفرهنگی*.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۹)، *هم‌سازی و تعارض در هویت و قومیت*، تهران: نشر گل‌آذین.
- _____ (۱۳۸۶)، «نقش زبان و هویت‌های قومی و محلی در توسعه‌ی نظام آموزش عالی»، *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، شماره ۹: ۱۲۷-۱۶۰.
- قادرزاده، امید و شفیع‌نیا، عباس (۱۳۹۱)، «تأثیر ساختار اجتماعی آموزش بر قوم‌گرایی دانشجویان»، *مجله علوم اجتماعی (دانشگاه علامه طباطبائی)*، شماره ۵۹: ۱۶۵-۲۰۶.
- محمدپور، احمد (۱۳۸۸)، «تحلیل داده‌های کیفی: رویه‌ها و مدل‌ها»، *فصلنامه علمی-پژوهشی انجمن انسان‌شناسی ایران*، شماره ۲: ۱۲۷-۱۶۰.
- مرشدی‌زاد، علی و همکاران (۱۳۸۹)، «بازنمایی هویت ملی و قومی در نشریات دانشجویی کردزبان در فاصله‌ی زمانی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴ (مطالعه موردی: دانشگاه‌های تهران، تبریز، کردستان)»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، شماره ۸: ۷۵-۱۰۱.
- مسعودنیا، حسین و مهربانی کوشکی، راضیه (۱۳۹۲)، «بررسی رابطه‌ی هویت ملی و قومی: (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران)»، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی*، شماره ۲: ۹۶۱-۹۹۳.
- معیدفر، سعید و رضایی، علیرضا (۱۳۸۸)، «تحلیلی بر وضعیت هویت قومی در جامعه ایران، مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران»، *فصلنامه مطالعات سیاسی*، شماره ۳: ۱۹-۴۸.
- میرزائی، حسین و عباس‌زاده، محمد (۱۳۹۲)، «مطالعه‌ی چگونگی تعامل هویت ملی و قومی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان آذری، عرب و بلوچ)»، *دوفصلنامه علوم اجتماعی*، شماره ۲: ۲۴۳-۲۷۵.
- Alger Jonathan R et al. (2000), **Does Diversity Make a Difference? Three Research Studies on Diversity in College Classrooms**, American Council on

Education and American Association of University Professors, Washington, DC:
<http://Acenet.Edu>

- Corbin, J., and Strauss A. (2008), **Basics of Qualitative Research**, 3 Edition, London: Sage Publications Inc.
- Rong, Ma. (2008), **Education of Ethnic Minorities in Contemporary China**, The Conference on Minority Language Education in China, HongKong University, (April 19).
- Sautmant, B. (1998), “Affirmative Action, Ethnic Minorities and China's Universities”, **Pacific Rim Law and Policy Association**, Vol 7, No 1, :77-117.
- Sun, B. (2015), **The Influence of Ethnic Minority Demographics on Provincial Preferential Policy Making in the Chinese College Admission System**, Political Science 411: National Capital Research, April 16.
- Swail Scott, W., Redd, Kenneth E., and Perna, Laura W. (2013), Retaining Minority Students in Higher Education: A Framework for Success, **Ashe-Eric Higher Education Report**: Vol 30, No 2, Wiley Periodicals, Inc., A Wiley Com.